

Збаражський О.,

Відокремлений підрозділ «Науковий ліцей»

Державного університету «Житомирська політехніка»

Науковий керівник: Шпиталенко Г. А.,

к.іст.н., доц., доцент кафедри теорії та історії держави і права

Державний університет «Житомирська політехніка»

м. Житомир

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Подолання злочинності неповнолітніх є одним із найбільш соціально гострих питань українського суспільства. Неповнолітні як особлива соціальна верства є формуючою основою сучасного та майбутнього української нації, тому дослідження проблем зміни антисуспільних настанов свідомості цієї категорії злочинців задля їх реабілітації та реінтеграції є надзвичайно актуальним. Дослідження історичних аспектів зарубіжного досвіду становлення та розвитку інституту ювенальної юстиції є надзвичайно актуальними при реформуванні українського судочинства.

Так, перший суд для дітей був створений в Бірмінгемі (Англія) в 1905 році. У зв'язку з позитивними результатами його роботи наприкінці цього ж року був виданий спеціальний акт Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) Великої Британії (циркуляр Дугласа Екерса), де говорилося про «бажаність» створити суди у справах про неповнолітніх на всій території Об'єднаного Королівства. У 1909 році в Англії було видано перший Закон про дітей (так звана «Хартія дітей»). Що стосується Шотландії, то в цій частині Об'єднаного Королівства вже на початку ХХ ст. стала створюватися дуже своєрідна юрисдикція для неповнолітніх. Вона була не судова, а скоріше адміністративна – спеціальні комісії у справах дітей (Children's Hearing). У дещо зміненому вигляді вони діють в Шотландії донині [3, с. 22].

Також зазначимо, що ХІХ століття в історії США та Європи стало часом великих соціальних і промислових перетворень. Ці процеси своєю чергою викликали посилення проблем бідності, злочинності, невлаштованості, безробіття. Таке небувале зростання злочинності неповнолітніх наприкінці ХІХ ст. стало поштовхом до перегляду ставлення до неповнолітніх правопорушників з боку держави. Так виникає рух «За порятунок дітей», який зосередив свої зусилля на захисті неповнолітніх, на виправленні порушників закону [2, с. 83].

В 70-х роках ХІХ ст. за почином громадян м. Бостона Кука і Огастуса була заснована система опікунського нагляду. Безпосередньо Кук і Огастус були присутні на судових процесах у справах неповнолітніх, і якщо суд приходив до висновку, що дитину можна виправити, вони просили суддю не призначати покарання, а віддати правопорушника під опікунський нагляд. Притулки почали проводити в життя особливі, реабілітаційні, підходи поводження з неповнолітніми. Відповідно до цих підходів саме суспільство бере на себе місію

забезпечення позитивної соціалізації стосовно тих дітей, хто не має сім'ї, що піклується про них. Форми роботи з позитивної соціалізації повинні були дати запущеній і занедбаній дитині те, що іншим дітям давала сім'я. Саме в цей час, коли піклувальні (реабілітаційні) схеми поводження з підлітками були універсалізовані і поширені на підліткову злочинність, виникла ювенальна юстиція. При цьому такі спеціальні заклади зайняли те місце, яке раніше займали каральні способи реагування на злочини. Подібне порушення оцінювалося тепер не як злочин, а як відхилення, викликане певними соціальними обставинами і потребує реабілітаційного реагування, а не тюремного ув'язнення. Тривали пошуки практичних способів не карального впливу на підліткову злочинність. Для розгляду справ про неповнолітніх було введено нове поняття «правопорушник» (delinquent), відмінне від поняття «злочинець» (criminal). Так виник формальний статус неповнолітнього правопорушника – носія відхилень, куди входили такі групи підлітків, як жебраки, бродяги, недисципліновані і, власне, порушники кримінального закону. Усі ці групи, чиє життя або поведінка являли собою те чи інше відхилення, і утворили об'єкт діяльності в ювенальній юстиції. Поступово ювенальна юстиція стала оформлятися як особлива форма діяльності і знання.

«Законом про дітей покинутих, безпритульних і злочинних і про нагляд за ними» від 2 липня 1899 року в Чикаго (штат Іллінойс, США) було затверджено перший у світі суд у справах неповнолітніх. Вже сама назва закону досить точно відображала переверот у розумінні проблем злочинності неповнолітніх. Концептуальні зрушення змістили доктрину ювенальної юстиції в бік виховання і захисту неповнолітніх, які вчинили злочин. Саме в цей час інститут ювенальної юстиції став впізнаваним з сьогоденної точки зору, оскільки був зорієнтований на потреби саме неповнолітніх [2, с. 84]. Таким чином, важливою особливістю американського (як заведено його називати – «чиказького») суду для неповнолітніх було те, що йому доручалося керувати установами опікунського нагляду над неповнолітніми. До 1911 р. мережа цих установ, як і самих судів для неповнолітніх, охопила більшість штатів США [1, с. 118]. Таким чином впровадження інституту піклувальників стало втіленням створення нових органів держави, які розслідували справи щодо неповнолітніх не з поліцейської чи слідчої точки зору, а з позиції потреб та інтересів самої дитини. Втручання ж загальної поліції у ці відносини майже було усунуто. Як свого часу зазначав П.І. Люблінський постановка нової ідеї поводження з неповнолітніми зводилася до реформи судового і частково досудового слідства у справах неповнолітніх [1, с. 119]. Як наслідок, у 90-ті роки XIX ст. значного поширення набули соціологічні пояснення, автори яких бачили причини злочинності в руйнуванні сімейних устоїв, викликаному нестабільністю життя в Америці в період швидкої індустріалізації. З'явився єдиний об'єкт діяльності фахівців ювенальної юстиції – діти з девіантною поведінкою. Засновники ювенальної юстиції зрозуміли, що об'єктивно мають справу зі своєрідними ситуаціями, що зумовлюють дефекти в соціалізації молодих людей, їх кримінальне зараження і тим самим програмують їх майбутнє. Якщо дітей вчасно не огородити від згубного впливу на них соціального оточення, така програма імовірніше завсе відтвориться. Застосування ж кримінальних покарань приводило тільки до

прискорення антисоціального результату, оскільки молоді люди в цьому випадку потрапляли у своєрідний «інкубатор злочинності» [2, с. 86].

З цього часу суспільно значимими функціями ювенальної юстиції та одночасно її проблемно-змістовним полем стали зусилля, спрямовані на: виведення підлітків із середовища і життєвих обставин, що перешкоджають їх нормальній соціалізації; на залучення їх в такі заходи і форми гуртожитку, в яких вони могли б формуватися як повноцінні члени суспільства. Відтак формування ювенальної юстиції полягало не лише у виданні певних законів, виділенні місць для спеціальних суддів тощо. Це був початок виникнення ювенальної юстиції як нової практики, створеної людством в XIX ст. Історична роль американського руху «За порятунок дітей» полягає в тому, що воно задало місію та інтелектуальний контекст нової практики, показало, що можна і потрібно відмовитися від кримінально-карального поводження з підлітками на користь реабілітаційних форм діяльності. Тому перші суди для неповнолітніх у XIX ст. в різних штатах США почали реалізовувати схему поводження з неповнолітніми на основі нового юридичного статусу дітей (делінквент). Виховна спрямованість ювенальної юстиції визначилася трьома ключовими положеннями, які регулювали її діяльність: діти-правопорушники підлягають турботі і піклуванню; суд берена себе управління цим процесом; судове провадження розглядалося швидше як суперечка про опіку, ніж кримінальний процес [2, с.88]. Головні ролі в ювенальному суді відводилися судді й державним та громадським піклувальникам. При цьому суду доручалося керівництво службами опікунського нагляду. Обов'язки посадових піклувальників зводилися до наступного: розслідування стану і соціального середовища неповнолітнього, представленого в суді; повідомлення на суді відомостей про неповнолітнього і для підтримки його інтересів; проведення окремих розслідувань за дорученням суду; прийняття на себе опікунського нагляду за неповнолітнім до і після судового розгляду. До неповнолітніх могли бути застосовані такі заходи: лікування; ізоляція дитини від поганого середовища (товаришів, батьків і т.д.); відшкодування дитиною з кишенькових грошей матеріальної шкоди, якої вона завдала комусь; для менш дорослих дітей міг бути призначений той чи інший навчальний виховний захід (наприклад, суддя міг доручити дитині переписати ту чи іншу книгу, через деякий час винний повинен був з'явитися до судді і показати переписану книгу); тимчасове переселення в притулок. І лише у випадку серйозної зіпсованості могло бути призначене тюремне ув'язнення. Слід також зазначити, що особливо важлива роль відводилась способу взаємодії судді і дитини. Органи, яким доручався розгляд справ щодо неповнолітніх, в тому числі й органи, які проводили розслідування, повинні обиратися головним чином залежно від їхньої здатності розуміти дітей, симпатизувати їм, а також, що важливо, повинні мати спеціальні знання в галузі соціальних і психологічних наук [2, с. 92].

Тому цілком зрозумілим постає той факт, що інститути ювенальної юстиції як альтернатива кримінальному каральному підходу, як спосіб реагування на масові соціальні проблеми молодих людей стали сенсацією початку XX ст. і дуже швидко завоювали собі прихильників у всьому світі. Так, вже протягом перших двадцяти років після заснування чиказького суду національні системи ювенальної юстиції виникли в Канаді (1908 р.), в Англії та Уельсі (1905 р.), у Німеччині (1907–1908 рр.), у Франції (1914 р.), у Бельгії, Австрії, Іспанії, Італії, Росії, Угорщині, Румунії, Польщі. Протягом першої половини XX ст. ювенальна юстиція була створена на всіх континентах. Склались такі її моделі: 1) автономна судова система або, принаймні, окремі спеціалізовані суди у справах неповнолітніх; 2) опікунські (сімейні) суди; 3) суди змішаної юрисдикції; 4) підрозділи загального суду; 5) позасудові органи. До 1931 року ювенальні суди існували в 30 країнах світу [3, с. 23].

Отже, процес становлення та розвитку ювенальної юстиції був довготривалим та закінчився прийняттям нормативно-правових актів, які поклали основу сучасної її концепції. Піонерами ювенальної юстиції стали Великобританія та США, в подальшому їхньому прикладу послідували Канада, Австралія, скандинавські країни, де пробаційна система щодо неповнолітніх діє близько 25 років, інші країни.

Список використаних джерел:

1. Веселов М.Ю. Адміністративно-правові засади функціонування ювенальної юстиції в системі забезпечення прав дітей в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: Київ 2020. - 381с.
2. Опацький Р.М. Ювенальна політика в Україні: адміністративно-правові засади формування та реалізації : монограф. ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. Б. О. Логвиненка. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; 2020. 520 с.
3. Ювенальна юстиція: навч. посіб. Гусєв А. І., Костова Ю. Б., Крестовська Н. М. та ін.; за заг. ред. Н. М. Крестовської. Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2006. 155 с.